

YENİ TÜRK DEVLETİNİN İLK MAARİF VEKÂLETİ (KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI 1920-1923)*

Muhammed SARI**

Özet

Ankara'da 1920 yılının 23 Nisan'ında açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeni bir hükümet kurma çalışmaları neticesinde 2 Mayıs 1920 tarihinde 11 vekâletten biri olarak, Maarif Vekâleti kurulmuştur. Bu vekâlete ilk olarak Rıza Nur seçilmiştir. Ülkenin en sıkıntılı döneminde maarif mevzusu hayati bir öneme sahip olmasından dolayı ihmal edilmek istenmemiştir. Ancak mevcut şartlar eğitime yeni bir ivme kazandırma noktasında yetersiz kalmıştır. Bu durum, Rıza Nur'dan sonra seçilen vekillerden Hamdullah Suphi, Mehmet Vehbi ve İsmail Safa Bey dönemlerinde de devam etmiştir. Ancak İsmail Safa Bey dönemi, Milli Mücadele'nin sonuna rastladığı için daha köklü çalışmalar yapılabilmmiştir.

Dört vekilin döneminde de öğretmenlerin sorunlarıyla, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim sorunlarına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Bu sorunlara çözüm üretme açısından 1921 tarihli Maarif Kongresi ile I. Heyet-i İlmiye çalışmaları ve bu çalışmalardan çıkan sonuçların o dönemki eğitim sistemine tesiri önemlidir.

Anahtar Kelimeler: maarif, heyet-i ilmiye, kongre, öğretmen, mektep

Abstract

The First National Education Ministry Of New Turkish State (Establishing And Working 1920-1923)

As a result of Works of Grand National Assembly of Turkey, which was opened in Ankara on 23 April in 1920, forming a new government as one of 11 representatives, the board of education was formed on 2 May in 1920. For this department, primarily Rıza Nur was selected . Because of its vital importance, the board of education issue wasn't ignored in troubled period of the country. However,

---

* Bu çalışma II. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumuna sözlü bildiri olarak sunulmuştur.
Haziran 2012, Trabzon.

** Yrd.Doç.Dr. Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, m.sari@hotmail.com.

the present situations were not enough to give a new acceleration to the education. This situation also went on at the time of Hamdullah Suphi, Mehmet Vehbi and İsmail Safa Who were selected just after Rıza Nur. But at the time of İsmail Safa, more radical works could be done, because his time was at the end of the national struggle.

At the time of four representatives, the works related with the problems of teachers, primary education, secondary education and higher education were realized. From the perspective of creating the solutions for the problems, the board of education congress dated 1921 and I Education Board Works and also the effects of the results of these Works are important for the education system at that period .

Key Words: Education , Eduaction Board, Congress, Teacher, School

Giriş

Osmanlı Devleti, bir dizi askeri yenilgiden ve Avrupa’da toprak kaybetmeye başlamasının ardından bazı yenilik hareketlerine girişmeyi gerekli görmüştür. Bu sebeptendir ki, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çeşitli askeri okullar kurulmaya başlanmıştır. Devlet ile eğitim arasında kurulan bu yeni ilişki, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren eğitimin diğer alanlarında da yaygınlaştırıldı, böylece eğitim ve öğretim bir devlet politikası özelliğini kazandı (Cicioğlu 1985: 4).

Bu anlamda Meclis-i Umur-ı Nafia (1838), Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti (1839), Meclis-i Maarif-i Muvakkat (1845), Meclis-i Maarif-i Umumiye (1846) ve Maarif-i Umumiye Nezareti (1857) kurulmuştur. Ayrıca 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim alanında, son olarak ise 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu ile eğitimde değişikliklere gidilmiştir (Cicioğlu 1985: 4). Eğitim sahasındaki bu gelişmeler aralıksız devam etmiştir. Bu alanda görülen yetersizlikler, nihayet Ankara’da kurulan yeni hükümetle birlikte ivme kazanmıştır. Bunun başlangıcını ise Yeni kurulacak olan Maarif Vekâleti oluşturacaktır. Ancak Maarif Vekâleti kurulduğu ilk yıllarda kendisine doğru bir rota bulamamıştır. Çünkü ülkenin savaş halinde bulunması eğitimi büyük bir zaaf içerisine itmiştir (Eşref Edip 1337: 87).

I. Maarif Vekâletinin Kuruluşu

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da Meclis’in açılışı, aynı zamanda yeni bir devletin de kuruluşunun işareti olmuştur. Kendisini saltanatın merkezi olan İstanbul’dan ayrı bir hükümet olarak gören Ankara, bu sebeple yeni bir hükümet kurmanın zaruri olduğunu görerek, bu yönde faaliyetine

başlamıştır. Bu hükümetin önemli vekâletlerinden birisini Maarif Vekâleti teşkil etmiştir.

Meclis'in açılışını müteakip, oturumlar aralıksız devam ederken, 26 Nisan 1920 tarihli oturumda, Yozgat Mebusu Mehmet Hulusi Efendi, on idare encümeni oluşturulmasını istemiştir. Bu encümenlerden maarifle ilgili olanının Şeriye'ye bağlanması ve onun idaresi altında karar alınması teklifinde bulunmuştur (TBMMZC 1959a: 74-77). Ancak maarifin Şeriye'ye bağlanması fikri kabul görmemiştir (TBMMZC 1959a: 99). Meclis'teki bu görüşmelerin ardından vekâletlerin kurulması sürecine girilmiştir.

2 Mayıs 1920 tarihinde okunan "*Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun*"a göre, yeni hükümet 11 bakanlıktan oluşmuş ve bunlardan birisini de Maarif teşkil etmiştir (TBMMZC 1959a: 185). Bu vekâletlerin oluşturulmasının ardından, bunlar için vekil seçimine 3 Mayıs tarihinde gidilmiş ve Maarif için Hamdullah Suphi Bey altmış rey, Dr. Rıza Nur Bey, kırk üç rey almıştır. Bunun üzerine, ekseriyet sağlanamadığı için yeniden bir seçime gidilmiş, ikinci seçimde Hamdullah Suphi Bey altmış rey, Dr. Rıza Nur Bey, kırk iki rey almıştır (TBMMZC 1959a: 196-198). 3 Mayıs tarihinde, Maarif Vekilliği için yapılan seçimlerde her iki adayın da ekseriyeti sağlayamaması üzerine adaylardan Hamdullah Suphi Bey; *zamanın her şeyden ziyade mütesanit ve yekpare bir kuvvetle dâhilî ve haricî selâmetimizi istihsal edecek bir heyeti icraiye lüzum gösterdiğini* belirterek adaylıktan çekildiğini, Rıza Nur Beyi ittifakla desteklemenin uygun olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Rıza Nur Bey 65 rey ile Maarif Vekili olmuştur (TBMMZC 1959a: 202-203).

II. Vekâletin Çalışmaları

Maarif Vekâleti Meclis'in açılmasını müteakip kurulmuş ve İstanbul'daki vekâletten bağımsız olarak mevcut eğitim sorunları üzerine eğilmiştir. Rıza Nur ile başlayan bu süreç, Hamdullah Suphi ve Mehmet Vehbi Bey ile biraz ivme kazanmış, İsmail Safa Bey ile de önemli bir atılım gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte hepsinin eğitimdeki mevcut sorunları izale etmek gayreti olmakla birlikte, memleketin içinde bulunmuş olduğu durum her vekilin yapmak istediklerini gerçekleştirmesine imkân tanımamıştır. Bu vekâletin ilk vekili olmak ise Rıza Nur'a nasip olmuştur.

1. Rıza Nur Dönemi (Mayıs-Aralık 1920)

Vekillerin seçilmesinin ardından, Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümeti teşkil edilmiş ve ardından hükümetin programı okunmuştur. 9 Mayıs'ta okunan hükümet programına göre, Maarifte izlenecek yol şu şekilde tespit edilmiştir (TBMMZC 1959a: 242-243):

- 1- Çocuklara verilecek eğitim dinî ve millî olacaktır.
- 2- Çocuklarda üretici bir fikir ve şuur uyandırarak, onlar en yüksek dereceye ulaştırılacaktır.
- 3- Okulların programları en ilmi ve asri şekilde tanzim ve ıslah edilecektir.
- 4- Milletın mizacına, coğrafi şartlara, tarihi ve toplumsal ananelere uygun ders kitapları meydana getirilecektir.
- 5- Halkın içinden kelimeler toplayarak Türk dilinin sözlüğü oluşturulacaktır.
- 6- Batı ve Doğu'dan eserlerin çevirisi yaptırılarak edebiyatımıza kazandırılacaktır.
- 7- Öncelik olarak ise, mevcut okullar en iyi şekilde idare edilecektir.

Anlaşılan odur ki, hem vekâletlerin oluşturulması esnasında, hem de çocuklara verilecek eğitimin dini olması yönündeki program, eğitimin bu dönemde laik olmaktan çok uzak olduğunu gösterir. Ancak eğitimin millileştirilmesi yönünde önemli bir adım olan bir sözlük oluşturulması gibi hükümler de bu anlamda önem arz etmektedir. Fakat bu dönemdeki en mühim sorunların başında öğretmenlerle ilgili olanıdır.

1.1. Öğretmenlerle İlgili Çalışmalar

Bu dönemin en önemli sorunlarından birisi, hiç şüphesiz öğretmenlerin maaşı sorunudur. Öğretmenler, maaşlarını o sırada "*Muhasebe-i Hususiye*"den alıyorlardı. Fakat bunlar zamanla maaş veremez olduklarından, bazen 1 yıla yakın alamadıkları olmuştur, bu sebeple öğretmenler büyük bir maddi sıkıntı içine girmiştir (TBMMZC 1981a: 7). 9 Mayıs tarihli Meclis oturumunda hükümet programı okunurken Lazistan mebusu Ziya Hurşit, bu durumu dile getirmiş ve buna göre, öğretmenlerin maaşlarının önemli bir kısmını alamadıkları için maddi anlamda büyük sıkıntı içinde olduklarını, bunun için hükümetin bu işe el atması ve maaşın kâfi bir dereceye çıkarılmasını istemiştir (TBMMZC 1959a: 243).

Bu sırada Rıza Nur hükümet programını okuduktan sonra, maarife yönelik eleştirilere açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu konuşmasında; *Tabii şimdilik hiçbir şey yapamayacağız. Ta o vartadan kurtulacağımız güne kadar her ne mevcut ise onu hâlihazırda ipka edeceğiz. Ancak hüsnü idare olunmasına atfi ehemmiyet edeceğiz ve bütün mesaimiz bu yola sarf edilecek, bu uğura gidecektir*(TBMMZC 1959a: 243) sözleriyle aslında kimsenin bu süreçte büyük bir beklenti içerisinde olmaması gerektiğine işaret etmiştir.

Bu dönemde öğretmenlerin maaş alamamaları ile ilgili şikâyetler, Meclis'te sürekli gündeme getirilmiştir. Konunun önemine binaen Maarif Vekili dahi bunun doğruluğuna işaret ederek, Çarşamba'dan bir öğretmenin dilekçesini Meclis'te okumuştur. Bu dilekçesinde öğretmen, ne kadar perişan ve çaresiz bir vaziyette olduklarını bütün diğer öğretmenler adına şu cümleleriyle dile getirmiştir:

Biz mağdur mekâtib-i iptidaiye muallime ve muallimlerine acıyan ve merhamet eden olmadığından, bazı güzide arkadaşlarımız terk-i vazife ile tebdili meslek ettiler. Bir kısmımız ömrümüzü muallimlikte ifna ettiğimizden, en ziyade sevdiğimiz vazifemizi terk edemedik. Bakır, kilim, yorgan, gömleğimize varıncaya kadar, senelerce didinerek elde ettiğimiz evlerimizin eşyasını satıp sabır ve sebata gayret ettik ise de, zaruret ve sefaletimiz son dereceye vardığından tahammülümüz kalmadı(TBMMZC 1981: 343).

Öğretmenlerin maaşı bazı yerlerde o kadar aksatılmıştı ki, örneğin Siirt'te 1918 Şubatı'ndan 1920 yılının Temmuz ayına kadar paralarını alamamışlardır. Buna sebep olarak öğretmenlerin maaşlarını *Muvazene-i Umumiye*'den değil de *Muvazene-i Hususiye*'den almaları olarak gösterilmiştir (TBMMZC 1981a: 344). Gerçekten de, maaşlarını idare-i umumiyeden alan memurlara kesintisiz ödeme yapılırken, maaşlarını idare-i hususiyeden alan öğretmenlerin maaşları ödenmemekteydi (TBMMZC 1981a: 89). Öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi noktasındaki bu ayrılık, eğitimde bir birliğin oluşturulması açısından büyük bir engel teşkil etmiştir.

Öğretmenlerin *idare-i hususiyeden* maaşlarını alamamalarının sebebini Maarif Vekili Rıza Nur açıklamıştır. Buna göre, sebeplerden birincisi, bazı yerlerde *idare-i hususiye* gelirinin yetersiz olmasıdır. Bu okullardan İptidai Mektepleri, Darulmuallimin, Darulmuallimat ve İdadi Mektepleri *idare-i hususiyeye* bağlıdır. Bunların masrafı ise oradaki idare tarafından karşılanamamaktadır. Bir diğer sebep ise, bazı yerlerdeki maliye memurlarının bu paraları kasten vermemeleridir. Üçüncü sebep, muallimlerin maaşı verilecek iken hisse-i maarifin bu parayı almayarak, başka yere sarf etmesidir. Dördüncü sebep olarak, bütçeye konulmuş gözükken maarif hissesinin aslında konulmamış olmasından dolayı, maaşların verilememesi olarak göstermiştir (TBMMZC 1981a: 344). Bu şikâyetler üzerine Rıza Nur'un memur maaşlarını düzeltmek üzere vermiş olduğu layiha, 6 Eylül 1920 tarihinde Meclis'te görüşülmüş ve bunun neticesinde bazı maddeleri değiştirilerek kabul edilmiştir. Buna göre, hususi idareden maaş alan memurun masrafı vilayete gönderilen yardım faslından

ödenektir (TBMMZC 1981b: 586). Öğretmenlerin yansira bu dönemin bir diğeri sorunu okullar olmuştur.

1.2.Okulların Durumu

O dönemde karşılaşılan sorunlardan birisi, okulların kapatılması meselesidir. Mesela Ankara'da bulunan bir Darulmuallimin, vilayet meclisi kararıyla kapatılmıştır. Öyle ki, bu durumdan Maarif Vekâleti'nin bile haberi olmamıştır. Kapatılma sebebi olarak ise, Darulmualliminin masrafının çok olması gösterilmiştir. Mektep kapatmalar aslında sadece Darulmualliminlerde değil, sultanilerde, idadilerde de görülmüştür. Bu okulları vali, halk ya da mutasarrıf kapatabilmiştir. Bunun sebebi ise, giderlerinin muhasebe-i hususiyeye karşılanmasıdır (TBMMZC 1981a: 307). Muhasebe-i hususiyelerde ise para olmadığından, okulların maddi ihtiyaçları karşılanamamıştır. Örneğin, parasızlık yüzünden Antep'teki okul sayısı 44 iken 1920 ortalarında 21'e düşmüştür (TBMMZC 1981a: 344).

Bu duruma hükümetin düşünmüş olduğu çözüm, idare-i hususiyelerin kaldırılarak okul ihtiyaçlarının muvazene-i umumiyeden karşılanması olmuştur (TBMMZC 1981a: 345). Çünkü İdare-i hususiyelerin 3-4 vilayette bir senelik geliri 150 bin lira civarında iken, Maarif Vekâleti'nin memur maaşı olarak 550 bin liraya ihtiyacı bulunuyordu (TBMMZC 1981c: 281). Bu para yetersizliği iptidai mektepleriyle birlikte idadi ve sultani okullarında görülmüştür.

Rıza Nur'un bakanlığı döneminde toplamda 28 tane Sultani bulunuyordu. Buradaki öğrenci sayısı, gece 340, gündüz 2.591 idi. Öğretmen ve memur olarak ise 587 kişi bulunuyordu. Buna göre her bir öğretmene 20 öğrenci isabet ediyordu. Bunun yanı sıra Sultani Mektebine senelik altı bin lira masraf yapılıyordu. Ancak o sırada en tanınmış Sultani olan Galatasaray Sultanisinin senelik masrafı 40-50 bin lira arasında değişmekteydi. Bu açıdan gerçek anlamda Sultani olabilmek için, bu paranın sarf edilmesi gerektiği, bizzat Rıza Nur tarafından ifade edilmiştir (TBMMZC 1981c: 109). Maarif Vekili Rıza Nur, İdadi ve Sultanilerin durumu hakkında bilgi verirken, meşrutiyetten bu yana eğitimde bir gelişme olmamasını, alt yapı oluşturulmadan okul açılmasına ve bunun neticesinde pek çok okulun öğretmensiz kalmasına bağlamıştır. Bundan dolayı az olsun öz olsun düşüncesinin, taraftarı olduğunu bildirmiştir (TBMMZC 1981c: 109).

Okulların para yetersizliğiyle birlikte, o sırada Millî Mücadele ile meşgul olan Ankara Hükümetinin asker ihtiyacını karşılamak amacıyla öğretmenleri askere almış olması da öğretmen yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Bu eksiklik anlaşıldığında, buna yönelik bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Bu amaçla, Oltu mebusu Yasin Bey Meclis'e bir önerge vermiştir. Yasin Bey'in 25 Kasım 1920 tarihinde, *Muallim ve Talebelerin Askerlikten Tecili* ile ilgili vermiş olduğu kanun teklifi, Mecliste kabul edilmiştir. Buna göre, Darülmualim talebeleriyle mekteplerdeki müdür ve öğretmenlerin askerlikleri tecil olunacaktı (TBMMZC 1943: 28). 17 Ocak 1921 tarihinde buna ek olarak, medrese öğrencileriyle muallimleri, tekke ve zaviye şeyhleri, bütün ikinci derecedeki okulların talebeleri ve gayri resmi okulların müdür ve öğretmenlerinin askerlikleri de tecil olunması kararlaştırılmıştır (TBMMZC 1944: 442-443).

2.Hamdullah Suphi Dönemi (Aralık 1920- Kasım 1921)

Rıza Nur'un Ankara'dan belirli bir müddet ayrılması, onun yerine yeni bir vekil seçimini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine 16 Aralık 1920 tarihinde yerine bir Maarif Vekili seçimine gidilmiştir. Bunun için Hamdullah Suphi Bey (Antalya), Zekâi Bey (Adana), Vehbi Bey (Karesi) aday olarak gösterilmişlerdir. Bunların içerisinde 66 rey ile Hamdullah Suphi Bey Maarif Vekili olmuştur (TBMMZC 1943: 391-393).

2.1.Eğitime Yaklaşımı

Hamdullah Suphi Bey göreve geldikten sonra, eğitimde bir değişimin zaruri olduğuna inanmış ve bu husustaki düşüncelerini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, *Hâkimiyet-i Milliye* muhabirine vermiş olduğu beyanatında, maarifteki hedefin, yetiştirilecek talebelerin halk ile teşrik-i mesai ederek üretime ortak olmalarını sağlamak olduğunu söylemiştir. Yani öğrenciler ameli tarzda yetiştirilecektir. Bunun yanında ders programlarına da değinen vekil, programların yapılmasında bazı hususların aynen kalmasının yanında, programların muhitlere göre ayarlanacağını bildirmiştir. Örneğin Trabzon gibi, deniz ticareti olan ve transit noktada yer alan bir muhitte, programlardaki ticari dersin önemi diğerlerine göre fazla olacaktır (10 Mart 1921: 1).

Bu dönemde eğitime yönelik çeşitli düzenlemelere gidildiği görülmüştür. Yine *Hâkimiyet-i Milliye'nin* haberine göre, iptidailerin müddeti 6 seneden 4 seneye incek, bunun ardından 1 sene isteğe bağlı okunacak, ardından ise orta kısma geçilecektir. Bu kısım 4 sene olup, bunun 3 senesinde normal eğitim, son senesinde ise mesleki eğitim verilecektir (7 Temmuz 1921: 2). Hamdullah Suphi'ye göre, tedrisat-ı iptidaide genellikle kadın öğretmenlerin yer alması çok faydalı bir girişim olacaktır. Ayrıca, Darülmualimat ve kız sultanilerinde derslerin önemli bir kısmı kadın öğretmenler tarafından verilecektir. Bunun yanı sıra kadın öğretmenlerin ders verecekleri öğrencilerden yaşça "evlatlarını" diyebilecek seviyede olması gerektiğini söylemiştir (Eşref Edip 1337: 91). Ayrıca bu

öğretmenlerin beklentileri karşılayabilmesi, ancak okulların her anlamda modernleşmesiyle mümkün olabilirdi.

2.2.Okullarla İlgili Çalışmalar

1921 senesi itibarıyla ülke genelinde 14 adet Darülmualimin vardı. Bu okullarda toplamda 900 talebe bulunmaktaydı. Buna göre her okula yaklaşık olarak 50-60 öğrenci tesadüf etmekteydi ki, bu da çok az bir miktar olduğundan okul için yapılan masraf israf boyutuna varmıştır. Nitekim Ankara Darülmualiminin masrafları karşılanamadığından, muvazene-i umumiyyeden karşılanmasına karar verilmiştir (TBMMZC 1944: 192-193). Bunun yanı sıra 43 tane İdadi, 23 tane Darülmualimin, 6 Darülmualimat yerine, adetleri daha az olmak üzere memleketin genel ihtiyacına göre açılmış okulların tecrübe edilmesi düşünülmüştür (TBMMZC 1958: 200).

Bu düşünceyledir ki Hamdullah Suphi Bey, okulların sanat ve ticaret mektebine dönüştürüleceğini söylemiştir. Bu okullar sayesinde memleketin ihtiyacı olan terzi, marangoz, kunduracı ve dokumacı gibi meslek sahibi kişiler yetiştirilecektir. Bu münasebetle okullar memur okulu, nazari okul olmaktan çıkarılacaktır(Eşref Edip, 1337: 91). Bununla birlikte, 1922 yılından itibaren iptidai mekteplerin zorunlu hale getirilmesi için çalışmalara başlanmıştır (Hakimiyet-i Milliye 10 Mart 1921: 1). Bu çalışmalarla birlikte öğretmenlerin durumunun iyileştirilmesi yönünde bazı çalışmalar yapıldığı görülür.

2.3.Öğretmenlerle İlgili Çalışmalar

Bu dönemde de, öğretmenlerin en büyük sorunu maaşlarını zamanında alamamaları olmuştur. Bunun içindir ki Hamdullah Suphi, öğretmenlerin maaş alamamalarının idare-i hususiyeden kaynaklandığını, bu sebeple bütün mekteplerin tek çatı altında ve merkeze bağlanması gerektiğini açıklamıştır (Hakimiyet-i Milliye 10 Mart 1921: 1). Bunun yanısıra Hamdullah Suphi Bey, 1920 senesinde merkezden muhasebe-i hususiyeye 80 bin lira yardım aldıklarını, 1921 senesi için ise 200 bin lira yardım alacaklarını ve bu suretle öğretmenlerin maaş meselesinin halledileceğini söylemiştir (Sebilürreşad 1339: 109).

Öğretmenlerin maaşlarını alamamaları onları farklı meslek kollarında çalışmaya itmiştir. Öğretmenlerin neredeyse her gün birkaçı mesleklerini bırakıp ticarete, kâtipliğe, gümrüklerde memurluğa başlamışlardı. Tabi okulların kapanmasında öğretmenlerin mesleklerini terk etmesinde en büyük sebep, tedrisat-ı iptidaiye kanunundaki 15. Madde gösterilmiştir. Bu dönemde o kadar tuhaftır ki, aynı şehirde Sultani'de görev yapan öğretmen muvazene-i umumiye kanununa bağlı olduğu için maaşını alabilirken, iptidai

mektebinde bulunan bir öğretmen alamıyordu ((Hakimiyet-i Milliye 25 Mart 1921: 1). Öğretmenler arasındaki bu farklılık, kendi içlerinde ayrışmaların hızlanmasına da sebep teşkil etmiştir.

Bu ayrışmaların en açık örneği 1921 yılında görülür. Öyle ki bu tarihe kadar *Muallimler Cemiyeti* adı altında faaliyet gösteren öğretmenlerden iptidai öğretmenleri, *İptidai Muallimleri Cemiyetini* kurarak buradan ayrılmışlardır. Diğer cemiyetin üyelerinin büyük çoğunluğunu ise sultani öğretmenleri oluşturmuştur. Her iki kademedeki öğretmenler arasındaki farklılık maaşlarda da kendisini göstermiştir. Buna göre, hafta boyunca derse giren bir iptidai öğretmeni (500-1000) kuruş arasında maaş alırken, haftada 15 saat derse giren bir sultani öğretmeni (1.200-2.000) kuruş arasında maaş almıştır. Bu durum öğretmenler arasında bir birliğin kurulmasına engel teşkil etmiştir (Celal 1337: 25-27). Rıza Nur döneminden başlayıp, Hamdullah Suphi döneminde devam eden öğretmenlerin sorunları uzun müddet devam etmiştir. Bunun en önemli sebebi ise Milli Mücadele içerisinde bulunulmasıdır. İşte böyle zor bir dönemde, Maarif Vekaleti İstiklal Marşı'nı Mehmet Akif'e yazdırmak suretiyle hem orduya hem de millete büyük bir moral kaynağı oluşturmuştur.

2.4.İstiklâl Marşı'nın Kabulü

Vatan sevgisini ve millî inancı güçlendirecek bir marşın yazılması fikrinin Erkân-ı Harbiye Vekili ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'dan geldiği ve bu teklifi zamanın Maarif Vekili Dr. Rıza Nur'a ilettiği belirtilmektedir. I. TBMM'de, halkı bir mücadele ruhu ve eylemi etrafında birleştirmek için "*İrşad Encümenleri*" kurulmuş ve encümen üyeleri Anadolu'ya dağılmışlardı. Bu heyetin mensupları cephede ön saflara kadar gidiyor, Anadolu'nun uzak köylerine kadar ulaşıyor ve halkla temasta bulunuyorlardı. Bu üyeler, aynı zamanda Garp Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) ile de görüşmüşler ve askerinin moralini yükseltecek bir "*vatan*" yahut "*İstiklâl Marşı*"nın yazılıp bestelenmesini istemişlerdi.

Bir gün, Atatürk'ün başkanlık ettiği İcra Vekilleri Heyeti toplantısında konuşulurken, İsmet (İnönü) bu İstiklâl Marşı'ndan söz açmıştı. Konuşmalar buradan bir millî marşın yazılmasına ve bestelenmesine dönüştü. Yeni hükümetin bir millî marşı olmalıydı. Bu marş milletin istiklâl duygularını, heyecanını ifade etmeli, coşturmalı, marş yalnız askerinin değil milletin de malı olmalıydı. Ayrıca, Millî Hükümet'in kurulup işe başlamasıyla dost ve yabancı devletlerle olan ilişkilerde, yapılan resmî törenlerde millî marş ihtiyacı kendini gösteriyordu (Türk Edebiyatı 1986: 34).

Bu konuşmalar üzerine, bir millî marş yazılması ve bestelenmesi kararlaştırılmış ve konuyla Maarif Vekâleti'nin ilgilenmesine karar verilmiştir. Maarif Vekâleti'nin, bir millî marş yazılması için duyurusu ise, 7 Kasım tarihli *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde şöyle yer almıştır:

“Şairlerimizin dikkatine: Milletimizin dahili ve harici istiklâl uğruna girişmiş olduğu mücadeleyi ifade ve terennüm için bir İstiklâl Marşı, Umur-ı Maarif Vekili Celilesi'nce müsabakaya vaz'edilmiştir. İşbu müsabaka 23 Kânun-ı evvel sene 36 tarihine kadar olup bir heyet-i edebîyye tarafından, gönderilen eserler arasından intihap edilecektir ve kabul edilen eserin güftesi için beşyüz lira mükâfat verilecektir. Ve yine laakal beşyüz lira tahsis edilecek olan beste için bilâhare ayrıca bir müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara'da Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâleti'ne yapılacaktır (1920 :1).

Bunun ardına 26 Şubat tarihinde İstiklal Marşı seçimi için encümene havale edilmesi kararı verilmiştir (TBMMZC 1945: 434).

Mart 1921'de Encümende incelenen şiirlerden, 7 tanesi seçilmişti. Bu sırada Maarif Vekili Hamdullah Suphi Mecliste bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında, kendisinin Mehmet Akif'e giderek bir şiir yazması için ricada bulunduğunu ancak ödüllü olduğu için Mehmet Akif'in kabul etmediğini bildirmiştir. Bunun ardına Akif'e bu hususta yani ödül verilmeyeceği noktasında garanti veren Hamdullah Suphi mükemmel bir şiir aldıklarını söylemiştir (TBMMZC 1954: 13). Mehmet Akif'in gönderdiği şiir, büyük bir coşku ve alkış tufanı arasında okunmuş ve bu şiir 12 Mart 1921'de *İstiklâl Marşı* olarak kabul edilmiştir. Maarif Vekâleti'nin böyle zor bir zamanda kabul etmiş olduğu İstiklal Marşı'ndan sonra, bu kez de maarifi doğrudan ilgilendiren bir konu olan “Maarif Kongresi” tertip edilecektir.

2.5. Birinci Maarif Kongresi

Öğrenci ve okul mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla I. Maarif Kongresi, 15 Temmuz 1921 tarihinde (Akyüz: 302) Ankara'daki Darülmüallimin Konferans salonunda toplanmıştır (Cicioğlu: 31). Yaklaşık olarak 180 aza bu kongreye katılmışlardır. Bu kongrede bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, maarifle ilgili olarak izlenilen programların yetersizliğinden; *Şimdiye kadar takip edilen tahsil ve terbiye usullerinin tarihi tedenniyatımızda en büyük bir amil olduğu kanaatindeyim* şeklinde bahsetmiş ve bundan sonra izlenilecek program hakkında şunları söylemiştir: *Milli bir terbiye programından bahsederken eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, şarktan ve garptan gelen ecnebi tesirlerinden uzak*

ve seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum (Hakimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1921: 2).

Mustafa Kemal'in konuşmasının ardından kongre, çalışmalarına başlamıştır. Maarif kongresinde, tedrisat-ı iptidaiye ve taliyesi hakkında müzakereler olmuştur. Burada her iki derecenin programı ve hedefinin bir olması gerektiği tahakkuk etmiştir. Toplantıda öğretmenler ve müdürler derslerin sadeleştirilmesi, amelileştirilmesi ve mahallileştirilmesi hakkında mutabık kalmışlardır (*Hakimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1921: 2*). Savaş dolayısıyla bir neticeye varamadan dağılan bu kongre, eğitim sisteminin aksaklıklarının dile getirilmesi ve çeşitli önerilerin böyle bir katılımlı ortamda sunulduğu ilk kongre olması açısından kayda değer niteliktedir.

3.Mehmet Vehbi Dönemi (Kasım 1921-Kasım 1922)

12 Kasım 1921 tarihinde Meclis'te Maarif Vekili Hamdullah Suphi ile ilgili olarak bazı milletvekilleri tarafından itimat rey-i istenmiştir. Bunun üzerine oylamaya gidilmiş ve 75 kişi itimat oyu verirken 68 kişi de karşıt oy vermiştir. Oylamanın ardından Hamdullah Suphi Bey, *Meclisi Âlinizde arkadaşlarımızın bu kadar mühim bir kısmının ayrı bir noktai nazar takibettiğini gördükten sonra bana düşen vazife, sizin daha büyük ekseriyetinizi temin edecek, memleketin ve maarifin daha ziyade tenviri ve terakkisi hususuna gayret edecek bir arkadaşımıza terki mevki etmekten ibarettir (TBMMZC 1958: 201-202)* sözleriyle istifasını sunmuştur.

12 Kasım 1921'de Hamdullah Suphi'nin görevinden istifa etmesinin ardından, Hamdullah Suphi Bey'in yerine yapılan Maarif Vekili seçiminde Karesi mebusu Vehbi Bey, 105 oy olarak Maarif Vekili seçilmiştir (TBMMZC 1958: 264).

3.1.Eğitim Politikası

Bu dönemde eğitimin bakış açısı eleştirilmiş, daha modern bakış açısıyla talebelere yaklaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin kabiliyetlerinin farklı olduğu, bunda çeşitli sebeplerin bulunduğu ve bunun için öğrenciye farklı farklı açılardan yaklaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Hikmet 1338: 114-122). Öğrenciler üzerinde düşünülen bu değişimler hiç şüphe yok ki, okutulacak kitapların tanzim edilip, yeniden gözden geçirilmesi ile mümkün olabilirdi. Bu sebeple daha 1921 yılında Telif ve Tercüme Heyeti teşkil edilmiştir.

1921 yılında Telif ve Tercüme Heyeti kurulup, ancak birkaç ay çalıştıktan sonra bu heyetin üyelerinin farklı yerlere tayin olunmalarıyla birlikte çalışmalar da durmuştu. Bunun üzerine bu heyet 2 Nisan 1338 tarihinde tam anlamıyla yeniden teşkil edilmiştir. Buna göre heyetin görevi,

ilim ve fen açısından önemli görülen eserlerin hazırlanmasını sağlamak olarak tespit edilmiştir (Anadolu Terbiye Mecmuası 1338: 125). Öyle ki bu heyetin yazı şeklinin değiştirilmesi üzerine de çalışma yaptığı görülür.

Bu dönemde Latin harflerinin kabulü yönünde Türk âleminde bir cereyan hâsıl olmuş ve bu sebeple konu, Telif ve Tercüme Heyetinde Samih Rifat Bey'e iletilmişti. O, bu hususta bir rapor hazırlamış ve bu raporunda Latin harfleri ile Arap harflerini karşılaştırmış ve bu harflerin birbirinin aynısı olduğunu ifade etmiştir. Yine bu raporda verilen bilgilerden hareketle, Latin harflerine atfedilen kıymetin doğru olmadığı yorumu yapılmıştır. Öyle ki, böyle bir değişikliğin milli birliği bozacağı yönünde fikir ileri sürülmüştür (Anadolu Terbiye Mecmuası: 30-31). Buradan anlaşılmaktadır ki, bu dönemin en önemli hedefi her ne şekilde olursa olsun, mevcut eğitim-öğretim sistemini en iyi şekilde idare edip, köklü değişikliklerin daha sonraki bir sürece bırakılmasıdır.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde Meclis'i açış nutkunda izlenecek olan maarif siyasetinin esaslarını; *Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben bu fikrimi birkaç kelime ile tavsih etmek için diyebilirim ki, aleltilak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlaki malûmat vermek ve ameli erbaayı öğretmek* (TBMMZC 1959b: 8) olarak sıralamış ve bu gayeye ulaşmanın mukaddes bir vazife olacağını belirtmiştir.

Aynı konuşmasının devamında Mustafa Kemal; *memleket evlâdını hayatı içtimaiye ve iktisadiyede fîlen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malûmatı amelî bir tarzda vermek usulü, maarifimizin esasını teşkil etmelidir* (TBMMZC 1959b: 8) ifadesini kullanarak verilecek eğitimin şeklini bildirmiştir. Bu metod ise sık sık bu dönemde vurgulanmış olan, yaparak ve yaşayarak öğrenme olarak kendini gösterecektir. Fakat bu dönemde bazı uygulamaların haricinde ciddi bir çalışma yapılamamıştır.

3.2.Mevcut Eğitimin Durumu

Aralık 1921 itibarıyla 2.627 erkek öğretmen ve 689 kadın öğretmen mevcuttur. Bunlardan sadece 1.207'si Darülmuallimin mezunuydu. Diğerleri ise çeşitli derecedeki okullardan mezundular. Maarif Vekiline göre 600 erkek ve 250 tane de kadın öğretmene ihtiyaç vardı. Vekilin hesabına göre 1.050 köyü bulunan Ankara'da 200 köye okul açmak istense, buranın öğretmen ihtiyacı ancak 10 senede karşılanacak seviyeye gelebilirdi (Hâkimiyet-i Milliye 5 Aralık 1921: 2). Ancak buradaki bir diğer olumsuz durum, bu öğretmenlerin maaşlarının hala idare-i hususiyeden karşılanıyor

olmasıdır. 1913 yılından beri uygulanan bu sistem, eğitime önemli ölçüde zarar vermeye devam etmiştir.

Bu tür sebeplerle 1922 Martında maarif sahasında etraflı bir proje hazırlığı başlamıştır (Nizameddin 1338: 1). Bu esnada Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun değiştirilmesi yönünde Meclis'te önemli bir taraftar kesim oluşmuştur. Bunlar, bu kanunun bilhassa 15. Maddesinin değiştirilmesi gerektiği yönünde görüş beyan etmişlerdir.

Konya milletvekili Vehbi Efendi, Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15. Maddesinin değiştirilmesi yönünde fikir beyan eden mebusların doğruluğunu ispatlar nitelikte şu bilgileri verir: *15. madde hakikaten köylüleri harap etmiştir. Köyde mektep yok, Maarif Vekili haydi bir emir veriyor, mektep olsun olmasın her köyden bir vergi tahsil olunacaktır diyor. Mektebi olan köy de veriyor, mektebi olmayan köylerde devletin istediğinden 3 - 5 misli para toplanıyor. Fukaranın döşeği, yorganı, keçisi satılıyor, bu para toplanıyor* (TBMMZC 1958: 28). Tedrisatı İptidaiye Kanununun olumsuzluğuna değinen İçel mebusu Şevki Bey de;

Köye gönderilen muallimlerin, meselâ altı dersaneli bir mektebe tayin edilen üç muallimin maaşı; masrafı ile beraber, farz edersek 1.600 lira, o köyden tahsil ediliyor. Memleketin müdafaası için yirmi sınıf halk silah altında bulunuyor ve bunların geride bırakmış oldukları ailelerinin geçimlerine ait koyun, keçi gibi hayvanlar ile hububatı ve saire satılmak suretiyle o üç muallimin maaş ve masrafı temin ediliyor ki, bu şekil tahsil, memlekette pek fena bir hoşnutsuzluk ortaya çıkarıyor (TBMMZC 1958: 29)

Diyerek bir an evvel bu maddenin kaldırılmasını istemiştir. Bütün bu eleştiri ve isteklere rağmen, bu dönemde Tedrisat-ı İptidaiye Kanununun değiştirilmesi mümkün olmamıştır.

3.3.Yüksek Öğretim

Bu dönemde uygulamaya konulan en önemli kararlardan birisi, Yükseköğretimle ilgili olan âli derslerdir. Buna göre, Aralık 1921 tarihinden itibaren artık âli dersler programlara konulacaktı. Her gün en az bir ders olarak okutulması istenen bu dersler hukuk, maliye, iktisat, Türkiyat, terbiye ve tarihten ibaret olacaktır (Hâkimiyet-i Milliye 30 Kasım1921: 2).

Âli ders veren hocalar, bu dersleri fahri olarak verecekler ve öğrencilerden herhangi bir ücret alınmayacaktır. Daha önceden kabul edilen derslere ilaveten İslam Güzel Sanatlar Tarihi, Asrımızda Devlet, İktisat Tarihi dersleri de verilecektir. Buradan mezun olanlara diploma verilecektir (Hâkimiyet-i Milliye 20 Mart 1922: 2). Aralık 1921'de başlamış olan bu

derslerin ilk dönemi 25 Mayıs 1922 bitmiştir. Ekim 1922 yılında başlayan ikinci öğretim yılında da sosyal, sağlık ve psikoloji dersleri başlamıştır (Ergün 1997: 23).

Bu dönemde, İstanbul Darülfunun'da önemli bir gelişme yaşanmıştır. 30 Mart 1922 Perşembe günü İstanbul Darülfünundaki Edebiyat şubesi öğrencileri bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, darülfünundaki bazı hocaların vatan ve millet hissiyatından uzak olmaları sebebiyle istifa etmeleri istenmiştir. İstifası istenen hocalar, Ali Kemal, Cenap Şahabettin, Parsamiyan, Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş'ten ibarettir (Hâkimiyet-i Milliye 4 Nisan 1922:). 7 Nisan 1922 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde darülfünunda gençlerin hareketleri övülerek burada istifa etmesi istenen hocalar sert bir dille eleştirilmiştir (1922: 2). Darülfünun öğrencilerinin derslere girmemesi üzerine durum, İstanbul'daki Maarif Nezaretine iletilmiş ve bunun üzerine darülfünunun tatil edilmesine karar verilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye 13 Nisan 1922: 2).

İstanbul'da yaşanan bu sıkıntıların yanında, yurt dışında bulunan Türk öğrenciler de İstanbul hükümetinin kendilerine göndermiş olduğu parayı kesmesi yüzünden önemli bir sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Mayıs 1922 senesinde Maarif Vekâletinin almış olduğu bir karara göre, daha önce Avrupa'ya gönderilen ancak İstanbul tarafından tahsisatı kesilmiş olan öğrencilerin bu tahsisatları Maarif Vekâleti tarafından ödenecekti (BCA 1338). Bunun yanı sıra belirli şartlara haiz öğrenciler de tahsil için Fransa'ya gönderilecektir (Hâkimiyet-i Milliye 11 Mayıs 1922: 2).

Bu dönemde İstanbul vilayetinden okullara öğretmenlerin maaşlarıyla ilgili bazı bilgiler istenmiştir. Bilhassa okullarda maaşlarında eksiltme olan öğretmenlerin var olup olmadığı sorulmuştur (BCA 27 Eylül 1338, 21 Eylül 1338). Vilayete gönderilen cevaplarda ise, teşkilat-ı cedide gereğince böyle bir durumun olmadığı, ancak bazı öğretmenlere hizmetlerinden dolayı zam yapılması için yazı gönderildiği görülür (BCA 12 Kanun-ı Evvel 1338).

4.İsmail Safa Bey Dönemi (Kasım 1922-Mart 1924)

Mehmet Vehbi Bey'in vekilliğinden sonra, bu dönem eğitiminin en güçlü bakanı olarak nitelendirilen İsmail Safa Bey'in bakanlığı başlar (Ergün 1997: 97). Maarif Vekili Vehbi Bey'in 6 Kasım 1922'de görevinden ayrılmasının ardından, aynı gün seçime gidilmiş ve 194 oyun 102'sini alan Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey, 4. Maarif Vekili olarak seçilmiştir (TBMMZC 1960: 405).

4.1.Dönemin Eğitim Politikası

Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla birlikte İstanbul'daki bütün vekâletler kaldırılmış ve Ankara'dan ise kaldırılmış olan bu vekâletler için kadro istenmiştir. Kaldırılan vekâletlerden birisi de Maarif olmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 8 Teşrin-i Sâni 1922: 1). Ankara'da Maarif Vekili olan İsmail Safa Bey, İstanbul'daki Maarif Vekâletinin kaldırılmasının ardından, tek başına bütün ülke eğitimine hâkim olabilmek yetkisini ele almıştır. Böylece kendinden önceki üç vekilden farklı olarak hem savaş döneminde bulunulmayışı, hem de eğitimdeki bu iki başlılığın kaldırılmış olması, eğitime yönelik çalışmalarının daha etkili olmasını sağlamıştır.

İsmail Safa Bey, eğitimi sadece okullara hapsedmenin doğru olmayacağı düşüncesiyle, halkın da bu işin bizzat içerisinde bulunmasının gerekli olduğu fikrini savunmuştur. Nitekim 27 Kasım 1922 tarihinde vilayet ve sancaklara göndermiş olduğu tamiminde;

Uzun harp senelerinde son millî davamızın ağır mücadeleleri arasında maarife ve mektebe maatteessüf layık olduğu ehemmiyeti veremedik. Sevgili yurdumuzun her köşesi, cehlin ve irfansızlığın acısı altında muzdarip olmaktadır. Dünyanın en büyük zaferini kazanan, hâkimiyet ve istiklâline emsalsiz bir aşk ve sadakatle merbut olan milletimizin okumak ve yazmak gibi en tabii bir hakta bu kadar mahrum kalması hepimiz için mucib-i hicap ve mesuliyettir

dedikten sonra takip edilecek politikanın ilkelerini şu şekilde sıralamıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 28 Teşrin-i Sâni 1922: 2):

- 1- Mevcut maarif meselelerimizi gayeleri etrafında azami menfaat temin edecek faaliyetlerde bulunmak.
- 2- Halkımızın maarife karşı rağbet ve fedakârlığını temin etmek.
- 3- Halk ile mektepleri bir araya getirecek çalışmalarda bulunmak.
- 4- Maarifi her yaşta ve her sınıfta halkın ihtiyacı haline getirmek.
- 5- Büyük merkezlerden başlamak üzere tedricen kütüphaneler meydana getirmek.
- 6- Mahalli neşriyata ehemmiyet vermek.
- 7- Halk ve öğretmenlerin bir araya gelmeleriyle çeşitli konferanslar düzenlemek suretiyle, irşat faaliyetlerinde bulunmak.

8- İzcilik faaliyetini canlandırarak, okul ve öğrenciler arasında sıkı bir ilişki sağlamak.

Bu çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla Maarif Vekâleti, üçü milletvekillerinden olmak, bir Müdafaa-i Milliye, Şeriye, İktisat Vekâletinden aza bulunmak üzere, uzmanlardan oluşan bir encümen (program encümeni) oluşturulmuştur. Bu encümen, okullara verilecek şekli, okutulacak dersleri, ders saatlerini tespit etmiştir. Encümenin kararlarına göre tahsil üç devre olup, 12 senelik bir süreci kapsayacaktır. Bunun ilk 4 senesi iptidai olup mecburidir. Diğer 5 senesi idadi, darulfünun hazırlık devresidir. Bu 3 senelik okul için yeni medrese adı kabul edilmiştir. Bu programda ameli derslere öncelik verilmiş olup, nazari müfredat programda yer almamıştır (H.T. 1338: 23). Yeni medrese adı verilecek olan medreselerde, kız ve erkek mektepleri arasında bir fark bulunmamakla birlikte, sadece el işleri dersinin kızlara yönelik olarak okutulmasına karar verilmiştir (H.T. 1338: 60). Bunun ardından bir layiha hazırlanmıştır. Maarif Tedrisatı ve Teşkilatı Hakkındaki Kanun Layihasına göre (H.T. 1338: 62-63);

1- İptidai mektepler 4 sene olup, parasızdır.

2- İdadi mektepler kız ve erkekler için 5 senedir.

3- Sultaniler gece okulları olup, talebelerin %10'u parasız ve üç sınıflıdır.

4- İptidai ve idadi mekteplerin masrafları hususi bütçelerden karşılanacaktır.

5- Muallimlerin maaşları kıdem ve ehliyetine göre verilir.

6- Maarif müdürlükleri kaldırılıp, bunların görevlerini Sultani, Darulmuallimin ve İdadi müdürleri yapacaktır.

Bunun yanı sıra, maarifin ıslahı için bazı yenilikler düşünülmüştür. Bu yenilikler ise, Fransa ve İspanya'dan esinlenerek yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu, cüz'i bir kısmı teşkil edecektir. Bu çalışma üzerine maarif ilmi ve idari olarak iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birisi olan heyet-i ilmiye, sadece ilimle meşgul olacak ve idari işlere karışmayacaktır (Hâkimiyet-i Milliye 2 Şubat 1923: 3). Eğitimdeki bu düzenlemeler tamamlandıktan sonra, bu kez de eğitimin genel hedefleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1923 Ağustosundan yenilenen Meclis'te İcra Vekilleri Heyeti Reisi olan Ali Fethi Bey, 5 Eylül 1923 tarihinde Hükümetinin programını okurken Maarifte izleyecekleri esasları şu şekilde sıralamıştır (TBMMZC 1961: 423):

1- Genel eğitimde birlik ve mesleki eğitimde ihtisas esas alınacaktır.

2- İyi bir eğitim verebilmek için öğretmenlerin yetiştirilmesine dikkat edilecek, binalar ıslah edilip, ders aletleri tamamlanacaktır. Bunun yanı sıra halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri açılacak ve halkın lisanına uygun kitaplar basılacaktır.

3- İstidat ve kabiliyetleri ile öne çıkan çocuklardan ailesinin durumu elvermeyenler tahsil için Avrupa'ya gönderilecektir.

4- İptidaî Darümuallimînler ile İdadilere muallim ve muhtelif mıntikalara ehliyetli ilk tedrisat müfettişleri yetiştirmek için, orta Darümuallimîn ve Darülmûallimat açılacaktır.

5- Ders aletleri yapmak için uygun bir yerde bir müze ve bu müzenin yanına da bir imalathane yapılacaktır.

6- Ferdin, bedenî, fikrî kabiliyetleri gibi ahlâkî ve içtimaî kabiliyetleri de inkişaf ettirilecektir. Bu maksada vusul için bir Terbiye-i Bedeniye Darümuallimîni açılacaktır.

7- Tahsili iptidaî milletin bütün efradına terbiye-i umumiyeyle beraber amelî mesleklere yönelik bir eğitim yapılacaktır. Müsait merkezlerde altı senelik iptidaî tahsilinden sonra tedricen ziraat, sanayi ve ticarete müteveccih iki senelik ikmal sınıfları açılarak yüksek tahsil edemeyen gençlerin bu sınıflara devamları mecburî tutulacaktır.

8- Kadınların tahsiline de erkeklerin tahsili kadar ehemmiyet verilecektir. Bu maksatla muhtelif merkezlerde müttekâmil Darümuallimatlar ve kız liseleri açılmaya başlanılmıştır.

4.2.Okulların Durumu ve Yapılan Çalışmalar

Uzun süren harbin vermiş olduğu maddi yoksunluklar, doğal olarak maarif bütçelerine de yansımış ve bunun için gerekli bütçe ayrılamamıştır. Bunun yanında aynı sebepten, öğretmen eksikliği de bu işin layığıyla yapılmasında önemli bir engel olmuştur (Yemni 1339: 8). Milli Mücadele döneminin en büyük maarif sorunlarından olan, iptidai eğitiminin problemlerini çözmek için, bu eğitim kısmının mutlak surette merkezi yönetim altına alınması gerektiği dile getirilmiştir (Halk Yolu 1339: 4). İptidai mekteplerin yanında bu dönemde üzerinde çalışma yapılması beklenen okullardan birisi de meslek okullarıdır.

Meslek okullarıyla ilgili Ali Haydar, "Emek Mektebi" adlı makalesinde ülkedeki mesleki eğitimin üç safhalı olmasını ve bunların şu görevleri ifa etmesi gerektiğini savunur (Haydar 1339: 146):

a. İptidai meslek okulları: bunlardan bir iki senelik ameli bir eğitimden sonra okumuş bir çiftçi sınıfı oluşturulmalıdır.

b. Orta dereceli meslek okulları: bu okullara idadi mezunları alınıp, 2-3 senelik bir nazari ve ameli bir eğitimin ardından, ziraatçı, ticaretçi, muallim, zabıt, küçük memur yetiştirmek olmalıdır.

c. Yüksek dereceli meslek okulları: bunlara sultani mezunları alınır. 4-5 senelik nazari ve ameli bir tahsilden sonra, doktor, hukukçu, yüksek muallim ve memurlar ile erkan-ı harp zabıtları yetiştirilir.

Bu sebeplere binaen en başta okulların donanımının sağlanması icap ediyordu. Bu nedenle İsmail Safa Bey döneminde kitap basımı ve okullarda haritaların eksik olması sebebiyle harita satın alınması gibi çalışmalar yapılmış ve bu şekilde eğitimin araç-gereç ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır (TBMMZC t.y.: 369). Yine memleketin muhtelif yerlerindeki 25 livaya ait bir mukayese cetveli yaptırmıştır. Bu yirmibeş livanın genel geliri 4,5 milyon liradır. Bu 4,5 milyondan maarife ayrılan ise 2.07 milyon liradır. Yine bu yirmibeş livanın 1923 senesi geliri 6 milyon liradır. Maarife ayırdıkları ise 2,6 milyon liradır. Yani yirmibeş liva dâhilinde iptidai maarif için 600 bin lira konmuştur. Sonra bu yirmibeş liva dâhilinde iptidai mektebi olarak 2.100 mektep vardı. Fakat buna ek olarak 1923 senesinde yeniden 560 mektep açılmıştır (TBMMZC t.y.: 370).

Bu dönemde Anadolu'da 5 tane gece idadisi açmak için Maarif Vekâleti 1923 bütçesine tahsisat ayırmıştır. Bunun yanı sıra, pedagoji sözlüğünün tercümesi ile pedagoji müzesi yapımına başlanılmıştır. Ayrıca 1923 yılında iki kısma ayrılan maarifte, ilmi ve idari kısımlar kendi içlerinde çeşitli şubelere ayrılmışlar ve bu yerlere de yeni atamalar yapılmak suretiyle maarifin modernleştirilmesine çalışılmıştır (Hâkimiyet-i Milliye 2 Şubat 1923: 3).

4.3. İlk ve Ortaöğretime Yönelik Çalışmalar

Eğitimin en önemli ayağını oluşturan unsurlardan birisi hiç şüphesiz okullardır. Özellikle okulların eksikliğinin görülmesi ve bu alanda ihtiyaç duyulan değişimlerin yapılması elzemdir. Bunun için ilkokuldan başlayarak, eğitimi bir bütün içinde ele almak ve ona göre gerekli görülen değişiklikleri yapmak gerekmiştir.

Bununla ilgili olarak, Sadreddin Celal İlk Tahsil ile ilgili yazmış olduğu makalesinde, ilk tahsilin mahiyet ve gayesinin şunlardan oluşması gerektiğini belirtir (1339: 349-350):

a. İlk tahsili 7-10, 10-15 yaşları olmak üzere ikiye ayırmak lazımdır. Programlar çocukların ihtiyaç, gaye ve hususiyetleri gözönüne alınarak yapılmalıdır. 7-10 yaşındaki çocuklar şefkat ve merhamete ve oyuna muhtaçtır. Bu sebeple bu yaştaki çocuklar için kadın öğretmenler görevlendirilmelidir.

b. Çocuklara bu yaşta sıkıcı kaideler, tarih gibi benzeri dersler vermek onları okuldan soğutur. Bu sebeple bilhassa ilk üç senede onlara gözlem ve tetkik ve ifade, yani eşya dersleri ve lisan ile meşgul etmek gereklidir.

c. Bilhassa kızlarda ziraat işlerine büyük bir ehemmiyet vermelidir. Bu işler çocuklarda uyandırdığı alakadan başka farkında olmaksızın, körpe zihinler yorulmaksızın coğrafya, medeniyet, hayvanat, nebatat hakkında malumat kazanacaklardır.

d. Bu evrede köylerin şehirlere göre üstünlüğü vardır. Fakat şehirlerde de mektep bahçeleri tahsis etmek binalarını şehirlerin kenarlarına yapmak ve sık sık kır gezileri tertip etmek suretiyle bu mahsurlar ortadan kaldırılabılır.

İlk tahsildeki bu tekliflerin yanında önemli bir diğer gelişme, ilkokullardaki dil dersi olmuştur. Milletvekillerinden Ali Haydar Bey, iptidai okullarından Fransızca dersinin kaldırılmasının çok isabetli bir karar olacağını ve bu dersin çocukların zihnini meşgul etmekten başka bir faydasının olamayacağını ileri sürmüştür. Fakat bu kişi, yükseköğrenim göreceksa ancak o zaman lisan öğrenmesinin uygun olacağını bildirmiştir (Sebilürreşad 1339: 130). Öyle ki, daha 1921 senesinde Ankara Maarif Vekâleti, çocukların kendi dillerini öğrenmeden yabancı bir dil öğrenmesinin zarar getireceğini düşünerek, sultanilerin ilk devresinden Fransızca dersini kaldırmıştı. 2 yıl sonra ise İstanbul'daki Vilayet Meclisi iptidai okullardaki yabancı dil dersini kaldırmış, bunun üzerine Vali Bey, 4-5 adet dil okulu açtırmıştır. Bu uygulama yani yabancı dilin kaldırılması ise, "Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu"nun gereğini yerine getirmek olarak algılanmıştır (Anadolu Terbiye Mecmuası 1923: 125-126).

Maarifteki bu uygulamalar, aslında bu alanda önemli değişikliklerin de ilk habercisi olmuştur. Sadrettin Celal, maarifle alakalı makalesinde, ileride yapılacak olan inkılaplara atıfta bulunurcasına; maarifte eski teşkilat sistemini muhafaza etmenin, bir takım ıslahat ve tadilatla, bir takım yamalarla tamir ve takviyeye çalışmanın faydalı neticeler vermeyeceğini yazmıştır (1923: 255). Zaten Maarif Vekâleti 1923 Haziranında, müdürlüklere bir tamim göndermişti. Bu tamimde şu ifadelere yer verilmiştir:

Mekteplerimizin programı Avrupa'dakilerle aynı olduğu halde, tedrisatın aşağı derecede kalmasına sebep, derslerin ilmi bir tarzda okutulmamasıdır. Birçok mekteplerde ders aletleri vardır. Bunlardan istifade edilmiyor, lazım gelen tatbikat yapılmıyor. Bundan sonra dersler tatbiki bir surette verilecek, aletlerden azami bir surette istifade edilecek. Muhitlerdeki muallimler merkezlere toplatılarak, bilmedikleri öğretilecek (Anadolu Terbiye Mecmuası 1923: 128)

Maarifteki bu yenileşmeler sadece ilk tahsil alanıyla sınırlı kalmayacak, Ortaöğretime yönelik olarak da, bazı tavsiyelerde bulunulduğu görülecektir. Yine Sadreddin Celal, ikinci devre yaş grubu için şu önerilerde bulunur:

a. (10-15) yaşları arasındaki ikinci devrede programlar, mekteplerde köy ve şehirde olmalarına göre farkları olmak lazımdır.

b. Bu yaş gurubu çocuklar, köylerde yaz ve kışın farklı giriş, çıkış saatleri uygulanmalıdır. Çünkü bu çocuklar genellikle köy işlerinde ailelerine yardım etmektedirler (1339: 351).

Sadreddin Celal'in söyledikleriyle aynı doğrultuda Mehmet Emin de, Anadolu Mecmuası'ndaki makalesinde maarifin usulünün şehirde ve köyde aynı tarzda olduğunu, hâlbuki pek çok köyde çocuğun, senenin sekiz ayı tahsil devresi içinde geçirmesine imkan olmadığını söylemiştir. Babası çoban veya çiftçi olan çocuğun zaruri olarak ailesinin geçimine yardım edeceğini, bu sebeple *köylerin iktisadi hayatını ilerletmek için elastiki bir maarif sisteminin lazım olduğuna işaret eder. Öyle ki, çocuk babasına yardım etmekle beraber kendisi için lazım gelen asgari malumattan mahrum kalmasın* (Emin 1340: 51) sözleriyle de, köy ve şehirde eğitim planlamasının farklı şekilde yapılması gerektiğini izah etmiştir.

Bu dönemde ortaöğretime yönelik yapılacak çalışmalarla ilgili olarak, zamanın Başvekili Ali Fethi Bey, 5 Eylül 1923 tarihinde hükümet programını okurken; *Bu seneden itibaren liselere kabul edilecek leyli meccani talebenin müsabaka usulüyle memleketin muhtelif mntıklarından celp ve kabulüne başlanıldığını* (TBMMZC 1961: 423) bildirmiştir. Ayrıca, Erzurum, Edirne, Bursa, İzmir, Konya, Adana, Ankara, Sivas, Diyarbakır, Kastamonu gibi yerlerde öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimin ve Darülmualimat açılmıştır (TBMMZC 1961: 368). Eğitime yönelik bu çalışmaların yanı sıra, okulları amaçsızlıktan kurtararak, sanat, ticaret ve ziraat gibi çeşitli mesleklere de yöneltilmeye çalışılmıştır (Ergün 1997: 26).

4.4. Öğretmenlere Yönelik Çalışmalar

Daha önceki vekiller döneminde olduğu gibi, bu dönemde de en büyük sorun öğretmenlerin maaşlarındaki sıkıntılar ve bunun getirmiş olduğu sefalettir. Bu dönemdeki sefalete işaret eden Yakup Kadri, İptidai muallimlerinin mevcut sefaletinin giderilmesinin, maarif sahasında atılması gereken ilk adım olduğundan bahisle; *Küçücük Türk çocuklarının dimağına ilk şeklini vermeye memur bu zümre, sefaletle didişmeden cehaletle boğuşmaya kuvvet bulamayacak derecede, yorgun ve bitkin* (Kadri 1338: 63) olduğunu ve en kısa sürede bunun önüne geçilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir.

Bu sebeptir ki, yapılan ilk icraatlardan birisi, öğretmenlerin yetiştirildiği okulların bizzat vekâlet kontrolü altına alınarak, işin daha denetimli bir biçimde yürütülmesini sağlamaktır. Buna göre, daha evvel idare-i hususiye kararıyla açılan Darülmualimin ve Darülmualimatlar, Nisan 1923 tarihinde çıkarılan bir kanunla bu görevi Maarif Vekâletine devretmiştir. Görüldüğü üzere, İsmail Safa Bey döneminde önem verilen konulardan birisi muallimlerin yeterli sayıya ulaştırılması olacaktır. Ayrıca bu dönemde okul açılmadan evvel yeterli miktarda bütçenin olup olmadığı, muallim maaşlarının ödenip ödenemeyeceği gibi hususlar dikkate alınarak, az sayıda ama kaliteli okul açılması esası benimsenmiştir (TBMMZC 1961: 423).

Okulların açılmasının kontrol altına alınarak, çeşitli mağduriyetlerin önünün alınmak istenmesinin yanında, artık öğretmenlerin çeşitli özlük işlemlerinin de belirli esaslar dâhilinde yürütülmesini temin etmek için Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu hazırlanmıştır. Buna göre (TBMMZC t.y.: 651-655);

1-Muallimlik belirli bir sınıf ve dereceden oluşan özel bir meslektir.

2-Muallimler menşelerine ve buldukları mektebin derecesine göre üç kısma ayrılırlar:

- a. Yüksek tedrisat muallimleri,
- b. Orta tedrisat muallimleri,
- c. İlk tedrisat muallimleri.

Bu sınıfların üstünde olan darülfünun müderrisleriyle, yüksek ve ilk tedrisat muallimlerinin vasıf ve şartları diğer nizamnamelere tâbidir.

3-Orta tedrisat mektepleri ile Darülmualimîn ve Darümuallimat muallimleri, Darülfünun, Darülmualimîn ve Darümuallimatı Âliye ve yüksek ihtisas mektepleri mezunlarından seçilirler.

4-Darülmualimîn ve Darümuallimatı Âliye mezunları, vekâletçe uygun görülecek mekteplerde bir sene tatbikat (staj) göreceklendir. Bunu tamamlayanlar muallim olacaktır.

5-Sanat ve terbiyei bedeniye dersleri talim etmek isteyenlerin Türkçeye vâkıf olması lâzımdır.

6-Muallimlik maaşı, hizmet süresinin yirmi birinci senesine kadar üçer ve bundan sonraki müddette ikişer sene ara ile muntazaman üçer yüz kuruş artarak, bu müddetin yirmi yedinci senesinde dört bin kuruşa ulaşır.

Bu kanunda öğretmenlerin özlük haklarından, atamalarına ve maaşlarına kadar daha pek çok noktaya açıklık getirilmiştir. Böylece öğretmenlik bu kanunla birlikte ciddi anlamda bir meslek haline gelmiş oluyordu.

Muallim Aydoğdu, *Hâkimiyet-i Milliye*'deki makalesinde, maarifin en önemli unsurunun öğretmenler olduğunu ve onlar olmayınca, ne okulların, ne aletlerin, ne de çocukların, kendi başlarına bir şey yapmalarının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. O dönemdeki maarif siyasetini eleştiren Aydoğdu, öğretmenliğin bir meslek haline alması gerektiğini, çünkü her tahsil görmüş kişinin geçmişte öğretmen olarak atandığını, ders vermenin ayrı bir durum olduğundan bahisle bunun bir meslek haline gelmesi gerektiğini ifade etmiştir (1339: 2). İşte bu durum bahsedilen kanunla gerçekleştirilmiştir.

Öğretmenliğin meslek haline getirildiğini gösteren en önemli delil, bu dönemde onların harcırah işlemlerinin düzenli bir biçimde yapılmaya başlanmasıdır. Örneğin Eylül 1339 tarihli bir belgeye göre, yeni açılmış bulunan idadilere, Darülmualimin ve Darümuallimata tayin olunan memurin ve muallim ve muallimelerin harcırahına tediye edilmek üzere para ayrıldığından bahsedilir (BCA 9 Eylül 1339). Öyle ki bu dönemde öğretmenlerin haricinde Buhara'dan gelip, Kastamonu ve Trabzon Darülmualimin ve Sultanilerine ve Ankara'da Ziraat Mektebine yerleştirilmiş 21 Buharalı talebenin 4 senelik ücret tahsili için de ödenek ayrılmıştı (BCA 16 Kasım 1339).

4.5.I. Heyet-i İlmiye (15 Temmuz-15 Ağustos 1923)

Bakanlığın Maarif Heyet-i İlmiyesi'nin 15 Temmuz 1923'te başlayan toplantısı, Cumhuriyet eğitiminin en olumlu çalışması, Maarif Şuralarının bir

çeşit başlangıcıdır. Artık cephe savaşı kazanılmış, eğitim savaşına başlanacaktır. Burada Türkiye'nin bütün eğitim sorunları inceden inceye konuşulmuştur. Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı sonucu kurumları temsil etmek amacıyla üyeler seçilmiş ve birçok alanda incelemelerde bulunulmuştur (Ergün 1997: 29).

Birinci Heyet-i İlmiye, Tevhid-i Tedrisatın ilk basamağı olabilecek bazı kararlar almıştır. Örneğin şehit çocuklarını himaye eden Darüleytamlar ve askeri okullar, ancak bakanlık izniyle açılabilir. İlköğretim sonrası tamamlama sınıfları ve mesleki idadiler Bakanlığa bağlanacaktı. Alınan diğer kararlar ise şunlardır (Ergün 1997: 32-33):

* İlköğretim 6 yıldır.

* Maarif Vekâleti'nden başka bakanlıklar ilköğretim yaptıramaz. Yabancılar dâhil bütün özel okullar Maarif Vekâleti'nin denetimi altındadır.

* Küçük köyler için seçilecek yerlerde "Leyli Köy Mektepleri" (Yatılı bölge okulları gibi) kurulup gezici öğretmenler tahsis edilecektir.

* Sultani adı, liseye dönüştürülecektir (Yücel 1994: 21).

Sonuç

1920 yılı, Milli Mücadele'nin hızlı bir biçimde devam ettiği bir dönemdir. Böyle bir dönemde kurulan Maarif Vekâleti, sadece eğitim-öğretim işleriyle uğraşmakla kalmayacak, böyle bir ortamın getirmiş olduğu sorunları da ortadan kaldırmak zorunda kalacaktır. Nitekim daha ilk Maarif Vekili göreve başladığında öğretmenlerin maaşı sorunu, okulların kapatılmış olması, öğretmenler arasındaki farklılar gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Rıza Nur ile başlayan bu süreç, Hamdullah Suphi, Mehmet Vehbi ve son olarak da İsmail Safa Bey ile devam etmiştir. 1920-1923 yılları arasında kapsayan bu dönemde en dikkate değer çalışmalar İsmail Safa Bey dönemine rastlar. Bunun sebebi ise, Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanması neticesinde vekaletin bütün enerjisini bu sahaya yönlendirmesidir. 1920-1923 sürecinde çoğu konuya çözüm üretmek istenmesiyle birlikte en dikkate değerleri; tedrisat-ı iptidaiye kanunundaki düzenlemeler, maarif kongresi toplanması, üniversitelerdeki ali dersler adında çalışmalar yapılması, Orta Tedrisat Muallimleri Kanununun hazırlanması gibi çalışmalardır.

Kaynakça

- “Ali Dersler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Kasım 1921: 2.
- “Darülfünunun Kararları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Nisan 1922: 1.
- “Evvelki Gün Maarif Kongresi Açıldı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1921: 2.
- “Halk Mektepleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Temmuz 1921: 2.
- “İstanbul Darülfünununun Vicdani İsyanı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1922: 2.
- “İstanbul Gençliğinin Feveranı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Nisan 1922: 1.
- “İstanbul’da Bütün Nezaretler İlgâ Edildi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Teşrin-i Sâni 1338: 1.
- “Maarif Kongresi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Temmuz 1921: 2.
- “Maarif Şuunu” (1338), *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (4): 123-128.
- “Maarif Şuunu” (1338), *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (7): 24-36.
- “Maarif Şuunu” (1339), *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (I): 124-128.
- “Maarif Vekâletimizin Pek Musib Bir Kararı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Mayıs 1922: 2.
- “Maarif Vekâletinin 39 Senesi Teşkilatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1339: 3.
- “Maarif Vekâletinin 39 Senesi Teşkilatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1339: 3.
- “Maarif Vekili Hamdullah Suphi Beyefendi ile Mülakat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mart 1921: 1.
- “Maarif Vekili Hamdullah Suphi Efendi’nin Maarife Mûteallik Mesail-i Muhtelif Hakkındaki Nokta-i Nazarları” (1337), *Sebilürreşad* XIX (479): 108-110.
- “Maarifde Merkezi Bir Veche” (1339), *Halk Yolu* I (I): 4-5.
- “Maarifin Bir Tamimi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Teşrin-i Sâni 1338: 2.
- “Maarifin Hali” (1339), *Sebilürreşad* XXI (536-537): 129-131.
- “Maarifte”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Aralık 1921: 2.
- “Muallim Buhranı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1921: 1.
- “Serbest Âli Dersler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1922: 2.
- “Trakya Mektepleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kasım 1920: 2.
- Ahmet Hikmet (1338), “Maarifte İnkılap”, *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (4): 114-122.
- Akyüz, Yahya (1985), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985’e)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

- Ali Haydar (1339), “Emek Mektebi”, *Muallimler Mecmuası* I (8): 145-150.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 180.09.147.707.1, 21.9.1338.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 180.09.147.707.27, 27.9.1338.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 180.09.147.708.1, 12.12.1338.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.5.16.3, 08.05.1338.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.7.34.5, 19.9.1339.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.8.43.2, 16.12.1339.
- Cicioğlu, Hasan (1985), *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Ergün, Mustafa (1997), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Eşref Edip, (1337), “Maarife Bir İstikamet-i Salime Vermek Zamanı Gelmiştir”, *Sebilürreşad* XIX (477): 86-92.
- H.T. (1338), “Maarifte İnkılâp”, *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (I): 22-24.
.....(1338), “Maarifte İnkılâp”, *Anadolu Terbiye Mecmuası* I (II): 59-64.
- Mehmet Emin (1340), “Anadolu’da Maarif Nasıl Tamim Edilebilir”, *Anadolu Mecmuası* I (2): 50-53.
- Muallim Aydoğdu (1339), “Maarif Siyaseti, Muallimlik Meselesi”, *Hâkimiyet-i Milliye* 3 Kânun-ı Sâni: 2.
- Nizameddin (1338), “Maarif Teşkilatı Münasebetiyle”, *Genç Anadolu* I (6): 1-2.
- Nizamettin Yemni (1339), “Terbiye ve Maarif”, *Halk Yolu* I (I): 6-9.
- Önder, Mehmet (1986), “İstiklâl Marşı Belgeleri”, *Türk Edebiyatı*, Özel Sayı, Aralık: 34-38.
- Sadreddin Celal (1337), “Muallimler Cemiyeti Kongresi”, *Aydınlık Mecmuası* I-IV (1): 25-27.
..... (1339), “Halk Hükümeti’nde Maarif Teşkilatı 2”, *Muallimler Mecmuası* 2 (16): 349-356.
..... (1339), “Halk Hükümetinde Maarif Teşkilatı”, *Muallimler Mecmuası* II (13): 254-260.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1943), Devre: I, İçtima: I, Cilt: VI, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1944), Devre: I, İçtima: I, Cilt: VII, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1945), Devre: I, İçtima: I, Cilt: VIII, Ankara: TBMM Matbaası.

- TBMM Zabıt Ceridesi* (1954), Devre: I, İçtima: II, Cilt: IX, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1958), Devre: I, İçtima: I, Cilt: XIV, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1958), Devre: I, İçtima: II, Cilt: XIV, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1958), Devre: I, İçtima: II, Cilt: XV, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1959), Devre: I, İçtima: I, Cilt: I, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1959), Devre: I, İçtima: III, Cilt: XVIII, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1960), Devre: I, İçtima: III, Cilt: XXIV, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1961), Devre: II, İçtima: I, Cilt: I, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1981), Devre: I, İçtima: I, Cilt: II, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1981), Devre: I, İçtima: I, Cilt: III, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (1981), Devre: I, İçtima: I, Cilt: V, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (t.y.), Devre: II, İçtima: I, Cilt: II, Ankara: TBMM Matbaası.
- TBMM Zabıt Ceridesi* (t.y.), Devre: II, İçtima: I, Cilt: III, Ankara: TBMM Matbaası.
- Yakup Kadri (1338), “Yarının Banileri Kimlerdir?”, *Muallimler Mecmuası* I (4): 62-63.
- Yücel, Hasan Ali (1994), *Türkiye’de Ortaöğretim*, Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.